Drago Kraljević, *Revizija zla – uzroci i posljedice prikrivanja nacifašističkih zločina u Italiji*, Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2023., 223 str.

Knjiga sociologa Drage Kraljevića *Revizija zla – uzroci i posljedice prikrivanja nacifašističkih zločina u Italiji* svojevrstan je odgovor, ali i upozorenje na trend jačanja europske desnice i povijesnoga revizionizma. U ovom se slučaju to odnosi na zataškavanje, prikrivanje i negiranje fašističkih zločina te rehabilitaciju fašizma, koje talijanska vlast sustavno provodi još od 1947. godine. Vrhunac se povijesnoga revizionizma, odnosno stvaranja »službene« povijesti i rehabilitacije fašizma, u Italiji dogodio 2004. donošenjem Zakona o sjećanju na fojbe i poslijeratni egzodus. Time je određena »službena« talijanska povijest kojom se negiraju fašistički zločini i prikazuju samo talijanske žrtve stradale isključivo jer su bile Talijani. Svi talijanski povjesničari koji su se tome usprotivili, proglašeni su negacionistima, napadani su i cenzurirani.

U knjizi koja je podijeljena na 24 poglavlja, Drago Kraljević prikazao je model politike zaborava, odnosno kako od agresora postati žrtva, kao i proces rehabilitacije fašizma. Jednako je tako ukazao na propuste talijanskih političara, ali društveno-političke prilike u poslijeratnoj Italiji koji su omogućili istaknutim fašistima da ponovno zauzmu visoke pozicije u talijanskoj politici i društvu. Poglavlja u knjizi koncipirana su u obliku eseja. Svaki esej za sebe govori o pojedinim situacijama koje su dovele do stvaranja »službene istine« o fašističkim zločinima. Uz objavljenu literaturu autor se u velikoj mjeri služio arhivskom građom (diplomatskim i parlamentarnim dokumentima) koja upućuje na postojanje fašističkih zločina, a koja je do 1994. bila nedostupna. U knjizi je dan kronološki prikaz događaja koji su doveli do stvaranja »službene« talijanske povijesti. Autor tako iznosi činjenice o fašističkim zločinima u Africi, kao i u Istri, Dalmaciji i Sloveniji, a nakon toga iznosi uzročno-posljedične veze koje su omogućile rehabilitaciju fašizma te prikrivanje i negiranje fašističkih zločina.

Nakon uvoda, u drugom poglavlju, naslovljenom *Fašizam želi izgraditi novog Talijana*, autor daje kratak prikaz uzročno-posljedičnih veza koje su omogućile stvaranje politike zaborava. Osvrće se pritom na talijanski rasizam i antisemitizam te kolonijalizam i ekspanzionizam, koji su doveli do stvaranja »novog Talijana«, odnosno do homogenizacije kolektivnoga mentaliteta. Time su stvoreni preduvjeti za ulazak Italije u rat, najprije u Africi, a kasnije i u Drugi svjetski rat na strani Sila osovine.

Treće i četvrto poglavlje, *Podsjećanje na fašističke zločine u Africi*, odnosno *Koncentracijski logori za civile u Africi*, govore o talijanskim zločinima u Libiji i Etiopiji. Navode se razni zločini, od korištenja kemijskoga oružja, protjerivanja stanovništva, do masovnih egzekucija i sustavnih zatvaranja civila u koncentracijske logore. Uz opise zločina navedeni su i odgovorni izvršitelji i nalogodavci, među kojima i tadašnji libijski guverner i maršal Pietro Badoglio. U tabličnim su prikazima navedeni datumi, mjesta, količina korištenoga kemijskog oružja, nazivi postrojbi koje su izvršile zločin te broj žrtava. Na jednak su način prikazani koncentracijski logori u Africi. U tablicama su uneseni podatci o vremenu

djelovanja logora, nazivu i broju interniranih u vrijeme otvaranja i zatvaranja logora. O zločinima u Istri, Dalmaciji i Sloveniji te o koncentracijskim logorima u Italiji, ali i o protuslavenskom fašizmu govori u poglavljima šest, sedam, osam i trinaest. *Protuslavenski fašizam* značajno je poglavlje s obzirom na to da u njemu autor objašnjava potrebu za dehumanizacijom Hrvata i Slovenaca kako bi se opravdao pokušaj nasilne talijanizacije. Stoga se i koristi naziv Slaveni kao plemenski naziv za skupinu naroda bez nacionalnoga identiteta i svijesti, koji čekaju da ih civilizacijski napredniji Talijani asimiliraju. Jednako je tako lakše opravdati zločine počinjene nad njima, kao i dodatno bestijalizirati ubojstva Talijana jer su Talijani. Primjećuje se kako je u ovom slučaju iskorišten isti model dehumanizacije »drugih« kao i tijekom ratova u Libiji i Etiopiji.

Autor u petom poglavlju, *Jugoslavija i Etiopija prosvjeduju zbog neizručenja talijanskih ratnih zločinaca,* objašnjava zbog čega Italija nije izručila nijednu osobu optuženu za ratni zločin. U tome su joj uvelike pomogli zapadni saveznici, Velika Britanija, čiji su se predstavnici dosjetili kako zahtjevi za izručenje moraju ići preko veleposlanstva. S obzirom na to da Jugoslavija 1946., kao ni 1947. kada su zahtjevi za izručenjem upućeni, nije imala veleposlanstvo u Italiji, nije mogla službeno podnositi takve zahtjeve. U poglavlju je navedena informacija kako je Jugoslavija tražila izručenje 729 Talijana osumnjičenih za ratne zločine, Grčka 111, Francuska 9, Saveznici 833, Sovjetski Savez 12 i Albanija 3. Tu je također i abecedni popis središnjega registra Međunarodne komisije za ratne zločine u kojemu su navedeni Talijani osumnjičeni za počinjenje zločina, ali samo za osobe s početnim slovom prezimena od A do B. O amnestiji ratnih zločinaca i njihovu neizručenju govori i deseto poglavlje, *Važna prekretnica za Italiju (1945. – 1946.),* u kojemu je dodatno razjašnjena uloga zapadnih saveznika, koji su ustvari spriječili »talijanski Nürnberg«. Završnu je riječ o neizručenju ratnih zločinaca autor dao u dvanaestom poglavlju, *Mirovna konferencija u Parizu 1947.* U tom su poglavlju navedeni potezi talijanske vlade kojima je osigurala neizručenje zločinaca. Važnu su ulogu u tome ponovno odigrali zapadni saveznici. U cijelom tom procesu i političkim igrama oko izručivanja ratnih zločinaca Italiji je pošlo za rukom da od agresora postane žrtva.

Velik je trud autor uložio kako bi prikazao društveno-političke prilike koje su omogućile počinjenje navedenih zločina, a kasnije i njihovo negiranje, kao i revitalizaciju fašizma koja se nije dogodila preko noći. O tome govori deveto poglavlje, *Mitovi i stvarnost – mitovi o fašizmu*, u kojemu su razjašnjeni neki od mitova fašističke propagande, koji su pomogli fašizmu da se održi na vlasti ili da se među stanovništvom stvori dojam o razdoblju fašizma kao zlatnom dobu talijanske nacije. Jednako tako ovo poglavlje donosi i podatke o talijanskim zločinima u Istri, Dalmaciji i Sloveniji. Jedanaesto poglavlje, *Uloga Palmira Togliattija u amnestiji fašista*, skreće pozornost čitatelja na to kako je upravo glavni tajnik Komunističke partije Italije i tadašnji ministar pravosuđa Palmiro Togliatti amnestirao fašiste, njih oko 30 000. Učinio je to odmah po preuzimanju dužnosti ministra pravosuđa 1946., i to kako bi učvrstio položaj talijanske radničke klase i doveo do nacionalne pomirbe. Na to se nadovezuje četrnaesto poglavlje, *Nestanak kolonijalne prošlosti iz javne rasprave*, u kojemu govori o načinu na koji se Italija pokušala odužiti bivšim kolonijama. Jednako tako objašnjava kako je time okončana i jednostavno iz javnoga

života maknuta rasprava o kolonijama i žrtvama te je sve objedinjeno i obilježava se kao Dan memorije 27. siječnja. U sedamnaestom se poglavlju, *Povijesni revizionizam ljevice*, navodi i objašnjava kako se talijanska ljevica distancirala od svoje partizanske prošlosti, a sve s ciljem stvaranja zajedničke baštine i zajedničke memorije. Tim je činom talijanska ljevica pristala na revitalizaciju fašizma. Odmak od antifašizma i prihvaćanje antislavizma napravio je i nekadašnji talijanski predsjednik Giorgio Napolitano, koji je i sam ranije bio pripadnik Komunističke partije Italije.

Poglavlja petnaest do dvadeset tri (osim sedamnaestog) govore o naporima koje talijanska politika već desetljećima ulaže kako bi prikrila i osporila bilo kakve fašističke zločine. Petnaesto poglavlje, *Dan sjećanja na »fojbe« i egzodus*, prije svega govori o donošenju zakona kojim je uspostavljen Dan sjećanja na »fojbe« i egzodus, a naknadno je donesen zaključak kako fašističkih zločina nije bilo, pritom obilježavajući isključivo sjećanje na stradale Talijane, ali ne i na stradale Hrvate i Slovence. U poglavlju su izneseni stavovi zagovaratelja takve politike, kao i onih koji se tome protive. Svojevremene izjave o Danu sjećanja talijanskoga predsjednika Giorgia Napolitana izazvale su diplomatsku polemiku s tadašnjim hrvatskim predsjednikom Stjepanom Mesićem i slovenskim predsjednikom Janezom Drnovšekom. Mesić se iz rasprave povukao, vjerojatno ocijenivši da tako nešto nije vrijedno narušavanja međudržavnih odnosa. Jednako je tako neuspio i pokušaj zajedničkoga obilježavanja Dana sjećanja na civilne žrtve Drugoga svjetskog rata.

Ormar srama (1994.) šesnaesto je poglavlje koje govori o sasvim slučajnom pronalasku 695 fascikala s podatcima o počinjenim talijanskim zločinima tijekom Drugoga svjetskog rata. Zanimljivo je kako ti dokumenti nisu uništeni, nego »privremeno sklonjeni«, vjerojatno da budu iskorišteni kada prilike to budu dopuštale. U ovom slučaju, nikada. U osamnaestom se poglavlju, *Negacionizam*, govori o odnosu prema onima koji se protive »službenoj« povijesti i koji zahtijevaju da o povijesti pišu povjesničari. Pojedinci odlaze toliko daleko da traže kazneni progon za sve negacioniste.

Posljednja dva poglavlja, *Tegobna talijanska tranzicija od monarhije do republike* i *Fašizam i antifašizam danas*, govore o društveno-političkim procesima koji su omogućili revitalizaciju fašizma. Kao jedan od glavnih uzroka navodi se potreba za pomirenjem i ujedinjenjem talijanskoga naroda. S vremenom to je preraslo u trivijalizaciju fašizma i stvaranje kolektivne, odnosno »službene istine« o fašističkim zločinima. Time je omogućen povratak fašizma na talijansku političku scenu, a neki kažu da se on nije vratio upravo zato što nikada nije ni nestao.

Vedran Dukovski